

Rejsebrev fra Fanø 1888

Af bagermester og senere borgmester i København Jacob Marstrand (1848-1935)

Trykt i:

Tidens Strøm. Ugeblad for Land og By. Udgivet af F. Falkenstjerne og Morten Pontoppidan. Årgang 4, nr. 47, 24. august 1888, s. 373-374.

Bagermester og senere borgmester i København Jacob Marstrand var nært knyttet til digterpræsten J.C. Hostrup, Morten Pontoppidan og Frederik Falkenstjerne i den grundtvigske bevægelse og højskole i København. De to sidstnævnte havde i 1885 påbegyndt bladet "Tidens Strøm", hvori Marstrand skrev adskillige rejsebrev. Senere fik

Marstrand endda overladt ledelsen af bladet. "Jeg havde været en flittig medarbejder ved "Tidens Strøm" og med ungdommelig frejdighed skrevet om alt muligt", fortæller han i sine erindringer.

Fra 1904 til 1917 var Marstrand borgmester i København, og efter hans fratræden bad man J.F. Willumsen om i 1919 at male et officielt portræt, "i håb om at det ville blive mere levende end tidligere borgmesterportrætter, der alle var mænd i sorte frakker, der lige så vel kunne være bedemænd". Det blev til dette dobbeltportræt, som hænger på Københavns Rådhus, af rådmand Gustav Philipsen (bigest) og Marstrand med et byplankort i hånden. Marstrands Bageri i Købmagergade har i øvrigt navn efter ham, og efter sigende er det Marstrand, der har lagt navn til betegnelsen en borgmesterstang.

Rejsebrev

Sidst i juli strandede et større skib på Fanøs sydside i klart og temmelig roligt vejr.

Kaptajnen lod meget forbavset over denne landgang. Han havde taget farvandet for det dybe Skagerak og Fanø for Norge. Denne forklaring lyder jo ganske vist noget usandsynlig for en ikke-sømand, men jeg selv ville ikke være i stand til at give en bedre, hvis jeg skulle forklare, hvorfor jeg nu befinder mig på denne mærkelige ø, da jeg dog efter moden overvejelse og sagkyndiges råd havde bestemt mig til at tage til Silkeborg. Imidlertid fortryder jeg det ikke, da jeg nu har erfaring for Fanøs fortræffelighed som badested.

Fanø er kun en stor banke i Vesterhavet, dækket af sandhøje, uden træer, ja selv uden sten. Alt er blødt og omskifteligt, alle grænser er svævende. Ebbe og flod forandrer hvert minut kystlinien, og vinden leger med det tørre sand og hober det op under altid skiftende former, indtil marehalmen med sit udstrakte rodnet får bundet det; men snart viger den pladsen for mos og lyng, der rykker frem som fortravet¹ for den hele række af planter og dyr, der efter hånden tager disse landdannelser i besiddelse. Thi Fanø vokser mod vest, og det én gang forsvundne land stiger atter frem af havet, til dette i et lunefuldt øjeblik igen tager, hvad det gav.

På den østlige side af øen findes vel nogen agerdyrkning, ligesom der rundt om imellem klitterne er opdyrkede pletter; men der avles langt fra tilstrækkeligt til føde for de mennesker, som her har deres hjem. Ikke en gang dyrene kan øen føde. Hø hentes i store mængder fra Ribe enge; alt brændsel, ja selv alle sten, såvel til bygninger som til vejforbedring, må indføres. Og dog lever her omtrent fire tusinde mennesker, det vil da sige, de har deres hjemsted her, for hele øen er kun som en stor vikingerede, en rugeplads, hvor kvinder og børn kan finde ly for vind og vove, medens mændene

¹ Fortravet = fortroppen

søger føden på havet fjernt og nær. Man ser derfor meget få mænd på øen i forhold til kvinder og børn, og medens kvinderne besørger alt arbejde og opdrages fra små dertil, så tumler drengene som ællinger i vandet og på vandet, fra de kan gå. Tidligt bliver de husvante på søen, og de forlader den sjældent igen, før alderen nøder dem. De fanøske drenge få herved en næsten ideel opdragelse til sømænd. En dygtig sømand behøver en særegen uddannelse fra barn af. Det rette sømandsblik på forholdene kan ikke læres senere i livet, det udvikles ved samlivet med naturen og ved den stadige færden med sejl og ror. En dygtig sømand må have en ganske særegen udvikling af karakter og evner; han må have en erfaringskreds, som kun overleveringen hos en befolkning, der i slægtled selv har været sømænd, har og kan meddele.

Tyskerne vidste hvad de gjorde, da de erobrede Holsten og Slesvig med deres sømandsbefolkning. De fanøske skippere er højt ansete i Hamborg.

Hos os sætter vi som på alle områder alt ind på at forbeholde de bedst lønnede pladser til de velhavende folks børn, hvorfor eksaminer er blevet det ene saliggørende på alle områder. Tog vi ikke så mange uvedkommende hensyn til eksamen, selskabelig dannelse og familieskabet, men mere til de egenskaber, som i vor søbefolkning er udviklet ved slægtleds kamp med havet, da ville vi næppe have så mange søulykker i vor dampskibsfart af den art, som "Thingvalla" og "Gejser" nylig har præsteret².

Fra det sekstende til det halvtredsindstyvende år færdes mændene på de lange rejser, som holder dem borte fra hus og hjem i årevis, medens konerne vogter reden, hvor et billede af skonnerten er stadsstuens klenodie og „det halve kongerige" for drengen. Den lille prinsesse tager sig allerkæreste ud i sin fannikerdragt, med langt rødt eller grønt skørt og hovedklædet med de to snipper, alt ganske som de voksne. Da mændene aldrig er hjemme i længere tid, påhviler alt, hvad der angår hus og hjem, kvinderne. Husene er lange og smalle, afdelte ved en gang i to dele. Til venstre for hovedindgangen ligger beboelsen, til højre stald og udenomsbekvemmeligheder, alt indendørs lige til brønden; oven over er foderloft; det hele hus ligner et skib med kølen i vejret, så at lastrummet er kommet ovenpå. Neden under har vi så chefens kahyt længst ude i den ene ende, og så rummene efter rangforordning nedad gennem køkken og stald til svinets i den anden. For beboelsesrummene er det, såvel hvad indretning som udsmykning angår, kahytten der er forbillede. Alt er ordentligt og rent, og de små dekorerede porcelænsplader, som meget bruges til vægbeklædning, bidrager ikke lidet til at give rummene et sirligt præg. Selv stalden gør med sit sandbestrøede gulv et hyggeligt indtryk.

Om sommeren er køerne hele dagen på græs på en stor fælleseng, hvor beboerne af Nordby har ret til at have to køer, men ikke mere. Når ebber tillader køerne at komme derud eller derfra, melder hyrdens dreng det ved at tude i et horn, og det er et både morsomt og malerisk syn, at se det brogede liv, når kvinder i alle aldre i deres kønne dragt møder for at hente deres køer, som brølende venter på dem, hvis de kommer for silde. Om natten våger kvindelige vægttere over ild og lys, og de må have udført deres hverv med megen omhu, siden Nordby endnu har så mange stråtage; den er sikkert den mest brandfarlige by i Danmark. I disse forhold færdes Fanøkvinderne, de passer deres køer, graver og gøder deres små jordstykker, bærer ofte selv høstens udbytte hjem på deres ryg, og imedens opdrager de en ny slægt i tarvelighed og arbejdsomhed. De har ikke megen tid til læsning, for om vinteren skal der kartes og spindes, og dyrene skal passes foruden huset og børnene. Manden ser de sjældent; ofte må de for nogle dages samvær rejse til Hamborg eller de hollandske og engelske kystbyer. De er vant til at færdes i livet, og deres fædre, mænd og sønner bringer nu som igennem tiderne stadigt bud ude fra den store verden. De véd meget at fortælle, de har prøvet meget,

² Den skæbnesvangre kollision mellem S/S Thingvalla og S/S Geiser 14. august 1888 ud for Nova Scotia i Canada, hvorved 105 mennesker omkom.

de kender håb, angst og glæde; de ved hvad trofasthed er, og har end ofte en Solvejg ventet på en uværdig Per Gynt, så har deres simple, arbejdsomme liv friet dem fra et Dukkehjems problemer³.

I de huslige forhold og i arbejdsdelingen her på Fanø er der sikkert meget, som er overleveret fra de ældste tider lige som det gamle sagn, der lever på disse egne, om hvorledes de store landstrækninger kom under vand, som tidligere forbandt de frisiske øer indbyrdes og disse igen med fastlandet.

Sagnet fortæller, at en konge af England friede til en dronning af Danmark, og da hun ikke ville have ham, så besluttede han at tilintetgøre Danmark. Han lod med det formål for øje grave en rende, hvorved han ledte vandet fra Atlanterhavet ind over Danmark. Renden blev Den engelske Kanal.

Der er en afglans af de gamle vikingefruer hos de selvstændige virkedygtige og erfarne Fanøkvinder, og der er mere stof til et demokratisk kvindeideal i en sådan kvinde end hos hele skarer forlæste kvindelige studenter og bogholdere. Fanøkvinden er mandens medhjælper. Det er, hvad det skal være, en hjælp at tage sig en kone, ikke en forøgelse af byrderne. De deler arbejdet efter de naturlige forholds krav, og hun misunder ham ikke pladsen ved roret.

De mænd, man træffer, er, når undtages enkelte af søfuglene, som et øjeblik er slået ned på reden for snart på ny at udfolde vingerne, enkelte håndværkere og handlende og en meget talrig embedsstand, hvis idylliske kontorliv her imellem alle disse kvinder og børn kun afbrydes ved færgens ankomst, der muligt kan bringe et kendt ansigt over fra den store verden eller en kalv, som skal bøde 4 øre i bropenge til toldereren. Den rejsende har derfor ofte den behagelige overraskelse at blive modtaget ved landstigningen af hele embedsstanden in corpore, lige fra præst til tolder og med birkedommeren i spidsen. Denne betroede mand ville være lige så overflødig som gendarmerne på de små jyske stationer, hvis ikke der mellem navigationsskolens ni elever af og til fandtes en, som drak mere end nødvendigt for at holde varmen og derved satte hele byens juridiske apparat i bevægelse.

Fra det nyopførte råd- og domhus spejdede rettens håndhævere i tre år forgæves efter en synder, der kunne indvie arresten. Endelig fandt man en deserteret matros, der fra vestkysten af Afrika blev ført i triumf tilbage til sin fødeø for at stille det længe følte savn. Men desværre kunne man ikke beholde ham så længe til fængselsinspektøren kom, så denne fandt kun de tomme båse, hvad der jo må være mistrøstende med hensyn til den påtrængende nødvendighed for det hele apparat med birkedommer, fuldmægtig og politibetjent. Men trods embedsmændene er Fanø et herligt land med en mægtig natur, hvor man i lige grad får indtryk af de opbyggende og nedbrydende kræfter i virksomhed. Her er jævne og sunde mennesker, apotekeren er lige ved at fortvivle. Her er hverken jernbane eller aviser, hverken forlystelsesanstalter eller modebutikker, en evig stille uge, som "Politiken" hader værre end pesten. Alt, hvad der minder om den store verden, er Esbjergdamperne, som i det fjerne slæber af med "vort gode danske smør" for at fede de rigere englændere og skaffe os rentepenge til tyskerne.

En halv mils march i sol eller regn, medens fødderne synker over anklen i sand, og så et bad i det brusende salte vand, det er for en nervøs københavner en overgang, som ræven sagde, da den blev flået.

Tænk Dem her i storm og regn splitternøgen uden for den uhyre strandbred og over for de frådende bølger. Om man kan tåle det? Ja, alene bestyrkelsen heri virker opbyggende, og hver dag føler man kræfterne vokse, og med nyt mod vender man tilbage til sin plads i livet, med nye indtryk og forhåbninger om at finde bedre og sundere leveformer for det store folk.

³ Her tænkes naturligvis på Henrik Ibsens skuespil Et Dukkehjem (1879) og hans dramatiske digt Peer Gynt (1867), hvori hans svigtede, men trofast forelskede Solvejg optræder.

J.M.

Ovenstående artikel gav tre år senere inspiration til endnu en artikel i Tidens Strøm, årg. 7, nr. 49, 4. sept. 1891, s. 388-389 skrevet under pseudonymet "Københavnerv" og med titlen "Badestedet Fanø".

Teksten er renskrevet og lettere moderniseret af bibliotekar Per Hofman Hansen, Silkeborg, perhofman@gmail.com

Også publiceret på min hjemmeside "Stykker til Fanøs kultur, natur og historie" på adressen <http://www.aldus.dk/fanoe/marstrand/>